Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

O TEORIJI SKLADENJSKIH DVOJNIC S SLOVENISTIČNEGA VIDIKA

Knjigo *Krepke in šibke dvojnice v skladnji* (Ljubljana: SAZU, 1999, 207 str.) avtorja Janeza Orešnika (rednega profesorja za primerjalno slovnico germanskih jezikov in rednega profesorja splošnega jezikoslovja ter rednega člana SAZU) skušam predstaviti in hkrati povzeti njene ugotovitve z vidika njene uporabnosti in možne razvojne usmerjevalnosti v slovenskem jezikoslovju.[1] Po avtorjevih trditvah je namreč knjiga napisana zaradi slovenščine, v nadaljevanju pa pripominja, da zaradi splošne veljavnosti teorije, ki bi bila zmožna pojasnjevati jezikovne pojave določenih vrst v jezikih sploh, obravnavani zgledi posegajo tudi v različne jezike. Monografija naj bi se torej posvečala zlasti razlaganju nekaterih skladenjskih razmer v slovenščini, kar eksplicitno izrazi avtor s pripombo »v tem duhu namenjam knjigo predvsem slovenskim jezikoslovcem, čeravno se zavedam, da bo našla med njimi le malo bralcev« (13).

Monografija obsega informativno zgoščen Predgovor (9–14), jedrni del vključuje poglavja Osnove I (17–30), Poročani govor s podpoglavji Odvisni govor kot krepka dvojnica, Nedoločniški polstavek, Dodatek I in Dodatek II (31–88), Nemška glagolska časa perfekt in preterit (89–97), Skandinavski trpnik (99–106), K objavljenim delom naše skupine (107–136), Osnove II (137–148) in obsežen ter informativno dovolj izčrpen angleški povzetek Strong nad weak variants in syntax (149–178) z Navedenkami (179–189) in Kazalom imen, stvari in slovarskih imen (191–207). Specializirane obravnave kot Nemška glagolska časa perfekt in preterit in Skandinavski trpnik so upoštevane samo z vidika splošnojeziko(slo)vne uporabnosti, ki velja tudi za določene jezikovne pojave v slovenščini.

1 Predstavitev teorije – o njenih nosilcih in namenu

Raziskovalci – jezikoslovci so se osredinili na naravno jezikoslovje (t. i. teorijo jezikovne naravnosti) oz. natančneje na naravno skladnjo. Teorija naravnosti je predstavljena v stopnjah – najprej se oblikuje delovna domneva, nato se izreče napovedi o razmerah v določenem obravnavanem gradivu, napovedi pa je potrebno preverjati s statističnimi prijemi; pri slednjem je bistveno pregledno preverjanje teoretičnih napovedi v zajetnih gradivskih zbirkah, ki hkrati omogočajo ohranitev glavnih tez teorije – Slovenci torej rabimo nujne referenčne zbirke slovenskih besedil. Vodilo teorije jezikovne naravnosti oz. teorije skladenjskih dvojnic je, da mora biti preprosta, tako kot so preproste osnovne silnice, ki uravnavajo spreminjanje jezika – preprostost teorije naj bi bila posledica povezave z jezikovnimi pojavi na podzavestni ravni, zajemanja zelo številnih pojavov posameznega jezika in njene hkratne oz. splošne veljavnosti za vse jezike (29). Po avtorju omenjane teoretične teze oz. napovedi veljajo za »idealna« besedila – kot »idealna« so opredeljena tista besedila, v katerih se manj zaznamovana vrednost katerega koli slovničnega parametra pojavlja pogosteje od bolj zaznamovane vrednosti istega parametra, npr. da je pri parametru slovnično število ednina manj zaznamovana od neednine ipd.; omenjani »idealni« besedilni zbirki naj bi bilo najbližje statistično povprečje vseh vrst besedil z določeno prevladujočo količino nepripravljenih govornih besedil v obliki pogovora. V dosedanjih raziskavah (tu je mišljen čas do l. 1999, ko je obravnavana monografija izšla /op. A. Ž./) pa so bili izkoriščani samo tisti slovnični parametri, katerim so sodelavci omenjane delovne skupine znali določiti večjo/manjšo zaznamovanost njihovih vrednosti, opirajoč se razen izjemoma na obstoječo jezikoslovno literaturo. Sicer pa avtor pripominja, da sta spremljanje in ocenjevanje znanstvenih objav,

[1] V komentarju je upoštevan tudi članek J. Orešnika Slovenski glavni števniki v luči jezikovne naravnosti, objavljen v *Slavistični reviji* 49/4 (2001), 237–246.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

posvečenih zaznamovanosti slovničnih parametrov, eno izmed težišč tudi nadaljnjega dela raziskovalcev delovne skupine.

1.1 O nosilcih teorije

V informativnem predgovoru so navedeni osnovni podatki o delovanju delovne skupine, o udeležencih – jezikoslovcih, ki so s Filozofske fakultete v Ljubljani in s Pedagoške fakultete v Mariboru, in o njihovih mednarodnih stikih in povezavah. Podlaga njihovega dela je jezikovna teorija naravnosti, kakor so jo razvili predvsem na nekaterih avstrijskih in nemških univerzah (9–14). Slovenska delovna skupina je izdelala podaljšek k celovški naravni skladnji.

1.2 O namenu teorije

Avtor monografije, ki je hkrati tudi mentor delovne skupine, upa, da bo »ta monografija rabila kot učbenik morebitnim tistim, ki bodo pristopili k nam šele v prihodnosti« (12), in še pripominja, da je beseda »naraven« rabljena v strokovnem pomenu naravnega jezikoslovja (56). Avtor soglaša s strokovnim kolegom s celovške univerze Willijem Mayerthalerjem, da je potrebno tvorbeno-pretvorbeno slovnico, ki je s sinhrono razlago dvignila opisno slovnico na višjo raven, okrepiti še s teorijo o naravnosti oz. bi se po avtorju tvorbeno-pretvorbena slovnica razlagala bolje, »če bi bila obogatena z naukom o krepkih in šibkih dvojnicah« (13). Namen slovenske naravne skladnje je torej določanje stopnje naravnosti z dvema vsaj delno sopomenskima skladenjskima zgradbama, tj. z vsakokratnima krepko-šibkima dvojnicama v okviru posamičnega jezika (nasproti celovški naravni skladnji, ki se osredinja predvsem na tipološke trditve). Pri tovrstnem določanju je po avtorjevem mnenju pomembna tudi načelna ugotovitev naravnega jezikoslovja, »da se v filogenetskem razvoju jezika bolj naravno zvečine pojavi prej kakor manj naravno« (99). Pragmatika pa je iz teorije naravnosti izločena z avtorjevo utemeljitvijo, da je praktično vsaka jezikovna enota, vključno s krepkimi/šibkimi dvojnicami, lahko povezana s celo vrsto možnih sopomenov pragmatične narave, kar v raziskovanje določenih jezikovnih pojavov vnaša (dodatno) nejasnost in dvoumnost (146).[2] Na teoretične nedorečenosti in hkrati na nadaljnje razvojne možnosti in spremembe je opozorjeno s pripombami, da teorija o krepkih in šibkih dvojnicah ne prinaša še nič dokončnega, ker še ni preizkušena na dovolj velikem številu zgledov, ker »je resnično odvisna od količine pregledanih zgledov« in ker »še ne zmore v prepričljivem številu primerov izmed več izbirnih rešitev samodejno izločiti tistih, ki so manj primerne ali celo neverjetne« (13). S premajhno količino razpoložljivega gradiva je povezano pomembno avtorjevo opozorilo, da je sopomenskost dvojnic preverjana med vzorci/tipi zgradb, in ne med resničnimi primerki zgradb. Avtor se zaveda tudi zadrege, da se (vsaj zaenkrat) teorija raziskuje in potrjuje pretežno v mejah angleščine in nemščine, manj je gradiva v romanskih jezikih, in da je delež slovenistov majhen – tako so zgledi pobrani samo iz peščice (in še izvorno sorodnih) jezikov. Lahko pritrdimo, da je premalo relevantnih slovenskih zgledov – dani zgledi ne dajejo oz. ne omogočajo poenotenih in zato tudi ne dovolj trdnih meril za določanje krepko-šibkih skladenjskih razmerij. Po Mayerthalerju povzema (25–26), da naj bi bile krepke dvojnice bolj pregledne oz. »transparentne« in zato bolj naravne; slednje pa ne drži pri zgledih kot *Odstranjevali smo plevel* (= krepka (tudi bolj naravna?!) dvojnica za šibko *Pleli smo*), *Kralj je dal/pustil sezidati cerkev* (naj bi bila krepka dvojnica (je pa predvsem

[2] Pri posameznih navedenih primerih pa so ravno zaradi odločujočih naklonsko-stilnih prvin meje slovničnega oz. skladenjskopomenskega določanja krepko-šibkih dvojnic zares premalo jasne, npr. v primerih kot *Kdo je prišel* nasproti *Kdo je to prišel*, kjer je kot krepka opredeljena dvojnica s členkom *to*; kot krepka dvojnica se označuje tudi dvojnica s samo intonančno poudarjeno besedo ali besedno zvezo, npr. s poudarjenim števnikom *tri* v *Pojedel sem tri jabolka* nasproti šibki nepoudarjeni in stilno nezaznamovani dvojnici *Pojedel sem tri jabolka* ipd. (25). Kot rečeno, merila krepkosti/šibkosti dvojnic preveč nihajo med pomensko-skladenjskimi merili na eni in zgolj naklonskimi ali stilnimi merili na drugi strani.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

naklonska različica) za *Kralj je sezidal cerkev*) ipd. Jezikovno neživi so zgledi *Rekel je*, *katero karto hočem* (40) namesto *Vprašal je*, ..., in še *Že dolgo sem mislil govoriti z vami* (55) namesto *Že dolgo sem mislil pogovoriti se z vami*. Večkrat vsaj posredno opozori na nujnost razpoložljive uporabe dovolj (ali čim bolj) obsežnega referenčnega korpusa slovenskih elektronskih besedil.

2 Strokovno izrazje

Pri uvajanju oz. uveljavljanju jezikoslovnih usmeritev v določen jezik in predvsem njegov metajezik je zelo bistven izbor strokovnega izrazja – avtor poudarja, da je »precej pozornosti posvetil« tako tistemu že utečenemu izrazju kot tudi »kovanju novega«, slednje sicer označuje kot »končljivo početje« (13). V začetku določenih poglavij (prim. na str. 31 poglavje Poročani govor) pa eksplicitno pove, da je jezikoslovno izrazje povzemal iz Slovenske slovnice ’76 in Enciklopedije slovenskega jezika ’92 (avtor obeh je Jože Toporišič).

2.1 Definirano strokovno izrazje je obvezna sestavina opredelitev in razlag.

2.1.1 Najpogostejše prvine jezika (kot slovarske enote) avtor poimenuje osrednje besedišče, manj pogoste prvine oz. slovarske enote pa neosrednje besedišče (17). 2.1.2 Pomembnejša merila za določanje naravnosti jezikovnih kategorij so: 1) Bolj naravno je tisto, kar je v jezikih sveta bolj razširjeno, 2) Bolj naravno je tisto, kar se v zgodovini posamičnega jezika pojavi bolj zgodaj in 3) Bolj naravno je tisto, kar otrok usvoji prej (22). Pri t. i. lestvicah naravnosti se loči syn-vrednost – naravnost izraza glede na način kodiranja jezikovnih enot, in sem-vrednost – naravnost izraza glede na pomensko zapletenost jezikovnih enot. (Slovenska delovna skupina je upoštevala predvsem sem-vrednosti.) K sem-naravnosti se prišteva najprej vse tipološko, npr. imenovalnik je bolj sem-naraven kot drugi skloni, ednina je bolj sem-naravna kot druga slovnična števila, moški spol je bolj sem-naraven kot drugi spoli. Iz razmerja naravnost : zaznamovanost se povzema, da kar je zaznamovano, je manj naravno, in kar je nezaznamovano, je bolj naravno (22). Pretežno po W. Mayerthalerju so v okviru naravne skladnje našteta razmerja naravnosti (23): Sedanjik je bolj naraven od nesedanjika, Povedni naklon je bolj naraven od nepovednega, Ednina je bolj naravna od neednine, Izjavni stavek je bolj naraven od drugih vrst stavka, Trdilni stavek je bolj naraven od drugih izjavnih stavkov, npr. od nikalnega stavka, Tretja glagolska oseba je bolj naravna od netretje glagolske osebe, Perfekt je bolj naraven od pluskvamperfekta, Trpni stavek brez izraženega vršilca glagolskega dejanja je bolj naraven od trpnega stavka z izraženim vršilcem dejanja, Glagol s tožilniškim predmetom je bolj naraven od glagola z drugačnim predmetom, Nezložene besedne zveze so bolj naravne od zloženih besednih zvez iste vrste, Zaimki so bolj naravni od samostalnikov, Glavni števnik je bolj naraven od ločilnega/množilnega števnika (Glede na skladenjsko zapletenost so nizki glavni števniki (1–4) bolj naravni od manj nizkih, glede na pomensko zapletenost pa je pridevniška raba glavnih števnikov bolj naravna od posebne računske samostalniške rabe glavnih števnikov; tudi *eden* je zaradi glasovne razvidnosti bolj naraven kot *en*), Pri samomnožinskih števnih samostalnikih tipa *škarje* je slovnično število (v tem primeru množina) bolj naravno od zgolj smiselnega števila (v tem primeru ednine), Glavni stavek je bolj naraven od odvisnega, med odvisniki pa so oziralni odvisniki bolj naravni od drugih odvisnikov. 2.1.3 Naravno jezikoslovje s teorijo naravnosti je veja jezikoslovja, ki razvršča jezikovne pojave na manj ali bolj naravne in zna na tej podlagi osmišljati razne vidike jezikovnega razvoja in razne pojave v vsakokratnem prerezu jezika; ločujemo naravno glasoslovje, oblikoslovje in naravno skladnjo (19). 2.1.4 V razmerju zapleteno : preprosto – je zapleteno v naravnem oblikoslovju in skladnji manj naravno, preprosto pa velja v naravnem oblikoslovju in skladnji za bolj naravno (22). Razmerje zapleteno : naravno je komentirano: »Naša teorija ni trivialna, saj denimo ni edina logična možnost, da zgradbeno zapletena krepka dvojnica često priteguje MANJ naravne slovnične kategorije. Zdravorazumsko bi nemara z enako verjetnostjo napovedali, da bi se zgradbeno zapleteno vezalo z

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

BOLJ naravnim in bi se po tej poti zgradbena zapletenost nekako ublažila« (29). 2.1.5 Krovna skladenjska zgradba je sestavljena iz dveh manjših zgradb – iz spremnega stavka in poročanega govora – in ima hkrati značilnosti ene same skladenjske zgradbe (41).

2.2 Drugo avtorsko (nedefinirano) izrazje označuje avtorjev osebni stil.

Avtor uporablja zvezo *lahkotne besede* (poimenovanje za zaimke in naslonke sploh) – so v jezikoslovnem izrazju to *besedni primitivi* (19)? V zvezi s poezijo govori o »*skladnji*, ki pogostoma ni *gladka*« in o »*razrahljani skladnji*« (28). Vsaj zanimive so avtorske tvorjenke tipa *ponatančiti* v »Časovne umestitve nam še ni uspelo ponatančiti« (22), *spreprostiti* v »Ko se je v delu narečij stanje stvari spreprostilo« (24).

3 Osnove teorije o krepkih in šibkih (skladenjskih) dvojnicah so predstavljene v obširnem/jedrnem poglavju (17–136) in (po avtorjevem opozorilu) v dodanem poglavju Osnove II (137–148).

Če povzamem, je teorija o krepkih in šibkih (skladenjskih) dvojnicah načelna razlaga nekih skladenjskih dejstev oz. dopolnjujočih ali nasprotujočih si medsestavinskih razmerij skladenjskih zgradb:

I. Neka skladenjska zgradba se pri najpogostejših prvinah jezika uveljavi najmanj ali se celo sploh ne uveljavi, npr. pri glagolu *biti* kot najpogostejšem glagolu praviloma (izjema je lahko otroški govor ali nekatera narečja) ni zloženega prihodnjika tipa *bom bil* ipd.

II. Neka skladenjska zgradba se pri najpogostejših prvinah jezika uveljavi ravno najbolj, npr. pri polnopomenskem *biti* imenovalniški osebek preide v rodilnik, pretvorba da-stavka v enostavčno poved pa je možna samo, če je v da-stavku vezni *biti* z imenovalniškim osebkom, npr. *Zdi se* (*mi*), *da je Janez len* > *Janez se* (*mi*) *zdi len* nasproti *Zdi se* (*mi*), *da je dež* ali *Zdi se* (*mi*), *da dežuje*.

Za teorijo je torej ključna napoved, da bo neki skladenjski pojav kot dvojnica najprej zajel same razmeroma pogoste ali nasprotno same razmeroma manj pogoste prvine določene vrste, tj. samo osrednje ali samo neosrednje besedišče.

3.1 Avtor pripominja, da v izhodišču sicer govori o dvojnicah, vendar da še zdaleč nimamo vedno opraviti samo z dvema zgradbama – v nadaljevanju tako našteje več sopomenskih zgradb, ki pa naj bi se lahko obravnavale tudi paroma, npr. *Človek*, *katerega ime poznaš* in *Človek*, *ime katerega poznaš*, ali *Človek*, *čigar ime poznaš* in *Človek*, *ki mu ime poznaš*, ali *Človek*, *ki njegovo ime poznaš* in *Človek*, *ki njega ime poznaš*. Izhodiščni vidik za določanje krepkih in šibkih (skladenjskih) dvojnic je (vsaj delna) sopomenskost, ki pa hkrati ni že pogoj tudi za določanje stopnje naravnosti skladenjskih dvojnic. Teorija o krepkih in šibkih (skladenjskih) dvojnicah se torej opira na opažanje oz. predvidevanje, da premorejo jeziki na nekaterih mestih v svojem sestavu (ne vsi na istih mestih) po dve skladenjski zgradbi, ki se med sabo ne razlikujeta po pomenu ali pa se pomensko razlikujeta le malo (sta približni/delni sopomenki), morda celo samo v stilnem odtenku ali v čem podobnem. Navadno je ena zgradba bolj zapletena oz. razvitejša od druge. Razvitejši, in posledično bolj jasni, zgradbi pravimo krepka dvojnica, soodnosni manj razviti, in posledično tudi manj jasni, zgradbi pa šibka dvojnica. Krepka dvojnica je s stališča govorca manj gospodarna, s stališča naslovnika pa bolj obvestilna. Teorija preučuje zakonitosti, ki uravnavajo skladenjsko vedenje takih dvojnic, in vidi neko splošnejšo, nemara univerzalno zakonitost v razlagi pojava krepke dvojnice, npr. *v dobrem in v slabem*, nasproti šibki dvojnici *v dobrem in slabem*. Slednja se uveljavi predvsem v preprostem okolju – npr. izpust predloga ob vezniku *in*, ki je opredeljen kot preprosto okolje, je dosti verjetnejši kot ob zapletenejših/nepreprostih veznikih tipa *bodisi* – *bodisi* (10). Navedeni primeri so podkrepljeni s splošno ugotovitvijo, da se vsakovrstni izpusti navadno dogajajo v šibkih zgradbah (36). Krepka dvojnica se kot

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

(tudi) stilistično opaznejša prevladujoče rabi v manj naravnih (skladenjskih) razmerah, npr. *tajvanski Kitajci in tajvanski Japonci* (25), šibka dvojnica pa se kot stilistično nezaznamovana prevladujoče rabi v bolj naravnih (skladenjskih) razmerah, npr. *tajvanski Kitajci in Japonci* (25). V primerih nikalnih stavkov *Janeza ni doma*, *Janez ne poje*, *Janez ne piše pisma* ipd. se po teoriji krepkih/šibkih dvojnic torej pričakuje šibko dvojnico najprej v bolj naravnih/preprostih (skladenjskih) razmerah, tj. v zgledih kakor *Janeza ni doma* in *Janez ni doma* ipd. (26). Pogostnostne konstitutivne sestavine visoke naravnosti tipa glagola *biti* v skladenjskih zgradbah kot so npr. zloženi glagolski časi tipa *sem pisal* se z vidika teorije dvojnic razlagajo kot šibke skladenjske dvojnice kakšnih drugih skladenjskih možnosti (29).

3.2 Kaj pa je z zgledi, ki jih teorija dvojnic zaradi načela »Kjer ni dvojnic, teorija ne deluje« ne zaobseže – jih je z vidika te teorije treba obravnavati kot izjeme?! In tovrstnih nezaobseženih oz. netipiziranih zgledov je po avtorjevem mnenju kar precej – v teh primerih bi bilo seveda nujno z vidika predstavljane teorije raznovrstna odstopanja osmisliti in ustrezno utemeljiti. V knjigi je za izjemen zgled brez možnih dvojnic izbran ne ravno posrečen primer *Ko se puščica loči od tetive loka*, *leti po svojem tiru*, saj ne predstavlja tipičnega odstopanja od (vsaj slovenske) teorije dvojnic – konkretno v tem primeru je namreč možna/smiselna tudi slovenska različica *Ko se puščica loči od tetive loka*, *zleti po svojem tiru* (27). V zvezi z bolj ali manj za teorijo sprejemljivimi zgledi avtor ugotavlja, da bi bilo zaenkrat dobro, in tudi v prid izčiščevanja same (slovenske različice) teorije dvojnic, iz obravnavanega gradiva izločiti pesniška besedila, ravno zaradi navadno (za slovenski jezik) netipičnih/nestandardnih skladenjskih razmerij (28). V zvezi s tem je pomembna avtorjeva splošnojezikovna domneva, »da so prav vse nesprejemljive zgradbe katerega koli jezika nesprejemljive zato, ker so prešibke in/ali premalo naravne« (71). Vsekakor pa manjka vsaj nekaj prepričljivejših slovenskih zgledov v smislu vzajemnih razmerij naravno – pomensko-skladenjsko nezapleteno oz. manj zapleteno – enostavno / bolj razumljivo nasproti manj naravno / nenaravno – (bolj) zapleteno – neenostavno / težje razumljivo.

3.3 Pri obravnavi okrepitve in ošibitve v sporočanju se avtorju zdi mogoče, da krepke in šibke dvojnice niso le pojav ozko jezikovne narave. Dopušča namreč možnost, da se s predvidevanjem obstoja krepkih in šibkih dvojnic v vseh svetovnih jezikih hkrati lahko predvideva in domneva, da so krepke in šibke dvojnice lahko tudi eden izmed odrazov govorne dejavnosti v človeških možganih. Po teh razlagah prvobitni odnos med krepko in šibko dvojnico izhaja iz narave sporočanja – »odrezek« nejezikovnega sveta je krepka dvojnica, njegova ubeseditev pa soodnosna šibka dvojnica s kratko ubeseditvijo in okrnjeno obvestilnostjo (29). Jezikovna sprememba zaradi težnje po natančnosti izražanja je okrepitev, in izid je skladenjsko bolj zapleteno, a laže razumljivo besedilo; in nasprotno, jezikovna sprememba zaradi težnje po gospodarnosti je ošibitev, in izid je skladenjsko manj zapleteno, a teže razumljivo sporočilo. Mogoče bi bilo tu primernejše kakor o skladenjski /ne/zapletenosti govoriti o skladenjsko razširjenih in skladenjsko zgoščenih besedilih. Na razmerje naravnost : normativnost (vsaj posredno) opozori avtor s postavko, da naravno jezikoslovje uči, da se bolj naravno rado posplošuje, in v tem smislu skuša razlagati »iz številnih jezikov izpričano širjenje oziralnih odvisnikov zunaj njihovega osnovnega področja, npr. *Za njima je prihitel stražnik*, *ki ju je vprašal*, *kaj nosita*« s pripombo, da slovenska predpisovalna slovnica tovrstne zgradbe zavrača z utemeljitvijo, da taki oziralni stavki odnosnici pripisujejo dejanja in lastnosti, ki jih še nima (74).

3.3.1 V najobsežnejšem poglavju Poročani govor (31–88) so v razmerjih spremni stavek : poročani govor > premi govor : odvisni govor obravnavane skladenjske zgradbe. Za avtorja je splošnojezikovna univerzalna ugotovitev, da je spremni stavek kot sotvarje prvotnega govornega dogodka hkrati tudi njegova šibka dvojnica in da je v okviru poročanega govora premi govor

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

bolj naraven od odvisnega, kar je razvidno že iz okolnosti – odvisnega govora je več v pisnem jeziku, in nasprotno – čimbolj je sproščen pogovor, tem manj je v njem odvisnega govora (32). Iz razmerja prvotni govor : poročani govor avtor izpeljuje splošnojezikovno spoznanje, da je poročani govor kot bolj ali manj posrečena oz. obvestilna ponovitev prvotnega govora šibka dvojnica prvotnega govora (33). In če je poročani govor šibka dvojnica, je odvisni govor, ki je pomenskoskladenjsko nesamostojna sestavina poročanega govora, nasproti prvotnemu govoru samo še stopnjevana šibka dvojnica prvotnega govora.

3.3.2 Vendar ravno npr. pri besedicah (veznikih, členkih), ki uvajajo odvisnike, avtor spregleda možno različico razlage, ki bi potrjevala (in ne zavračala) teorijo naravnosti (primeri na str. 36). Tako za podredni veznik *da* ugotavlja, da je po pomenu najsplošnejši in največ rabljen, obenem pa obžaluje, da se izbirno izpušča samo ob členku *naj* v npr. *Janez ukazuje*, (*da*) *naj Micka pospravi kovčke*, ne pa v najnaravnejših odvisnikih povedne vsebine, kjer bi to najprej pričakovali, npr. v *Rekel je*, *da zagotovo pride* ipd. Vendar, saj že avtor ugotavlja, da je veznik *da* s svojo splošno-pomenskostjo in razširjenostjo že sam po sebi zelo naravna jezikovna prvina, ki uvaja in je hkrati tipična za najnaravnejše povedne odvisnike; in po vsej verjetnosti prav zaradi svoje naravne samoumevne in osnovne vloge uvajanja odvisnikov lahko ostaja neizražen ob specializiranejšem členku *naj*, ko ta uvaja manj naravne želelno-velelne odvisnike v primerih kot *Zahteval je*, *naj preda funkcijo*; celo še več – pogovorno se *da* kot vsesplošni podredni veznik vse pogosteje uporablja tudi pri izražanju zapovedi ali želje v odvisnem govoru, npr. *Zahteval je*, *da preda funkcijo*, *Prosil je*, *da neha* ipd. Na drugi strani pa je kar preveč abstraktno posploševanje oz. primerjanje zloženega preteklika na stavčnočlenski ravnini s t. i. krovno zgradbo spremni stavek + poročani govor na stavčni oz. nadstavčni ravnini – nadredna sestavina (kratka in preprosta) *sem* pri *sem delal* naj bi bila primerljiva s spremnim stavkom, medtem ko bi druga sestavina zložene glagolske oblike *delal* bila manj kratka in manj preprosta in primerljiva s poročanim govorom (41).

3.3.3 Tako z vidika norme kot stila so v slovenščini vprašljive (v knjigi pa navajane kot vzorčne) skladenjske zgradbe tipa *Kaj misliš*, *da je Janez jedel* ali *Janez se govori*, *da je v Ameriki* ipd., če drugega ne, delujejo vsaj zelo pogovarjalno. Tovrstni skladenjski posegi zahtevajo tudi določnejše omejitve v povezavi s ključno ugotovitvijo (tako jo označi tudi avtor, 44), da poročevalec v premi govor navadno ne posega, v odvisnega pa nemalokrat kar korenito. In v zvezi s poročevalcem in odvisnikom smo spet pri vsesplošnem in nezaznamovanem *da*, s katerim poročevalec zmore prikazati odvisni govor še posebno jasno kot odvisnega v primerih kot *Janez je rekel*, *da ko bi imel denar*, *da bi si kupil hišo*, *in da ker nima denarja*, *da si ne bo kupil hiše* ipd. in hkrati z dodajanjem iz svojega izkušenjskega sveta sooblikuje odvisni govor tudi vsebinsko in ga s tem naredi za krepko dvojnico (45). Odvisnik je soodnosna krepka dvojnica v razmerju odvisnik : nedoločniški polstavek, ker lahko vsebuje naklonske prvine, npr. *Janez je ukazal Micki*, *da mora pospraviti kovčke* nasproti nesprejemljivi možnosti v nedoločniškem polstavku *Janez je ukazal Micki morati pospraviti kovčke* (50). Na nedoločniške polstavke in posredno na /ne/zmožnost proste stave stavčnih členov avtor opozarja s posplošeno ugotovitvijo, da se v primerih *Janez mora poskusiti [PRO prebrati knjigo še danes]* »skladenjske enote iz nedoločniškega polstavka zlahkoma premaknejo v nadredno zgradbo, vtem ko se skladenjske enote nadredne zgradbe ne pustijo včleniti v nedoločniški polstavek« (70).

Tudi pri ponovitvah avtor govori o možnostih razmerja krepkih in šibkih dvojnic, kjer bi bil t. i. pogojni izvirnik krepka dvojnica in njegova ponovitev pa šibka dvojnica (59).

4 Pri obravnavi trpnosti in stanjskosti je posebno poudarjeno splošnojeziko(slo)vno spoznanje, da je drugotna stanjskost v jezikih prevladujoče kodirana na podlagi t. i. »dinamične danosti«, npr. dinamično *Micka krmi konja [zdaj]* je podlaga drugotnostanjskega *Micka krmi*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2003_3_10.pdf | DOST. 18/02/26 12.45

konja [vsak dan], dinamično *Vidim Micko* nasproti drugotnostanjskemu *Videvam Micko*, zato je z vidika naravnega jezikoslovja dinamično osnovnejše in naravnejše od drugotnostanjskega (99). Dragoceno je avtorjevo opozorilo, da se v slovenščini in drugih slovanskih jezikih ločujeta dva trpnika – nezloženi trpnik na *se* zaznamuje predvsem drugotno stanjskost, npr. *Otava se kosi v avgustu* (navado ali zakonitost), medtem ko zloženi trpnik v rabi ni tako omejen, ker izraža bodisi enkratno dejanje, npr. *Avto je bil ob štirih pregledan od policije,* bodisi drugotnostanjski pomen, npr. *Knjige morajo biti tiskane pri dobrih tiskarjih* (100). Kot splošnoveljavno v jezikih je predstavljeno tudi spoznanje, da se naklonski glagoli ne dajo potrpniti, npr. *Janez noče jahati konja* ni isto kot *Konj noče biti jahan od Janeza*, ker osebek ohranja vlogo odklonitelja.

5 V poglavju K objavljenim delom naše skupine (107–136) so predstavitve in komentarji tistih publikacij, ki skupaj kar najceloviteje zaobsežejo delovanje članov delovne raziskovalne skupine in razvoj slovenske teorije naravnosti.

6 Za konec tega pregleda še nekaj primerov, ki živo in zelo aktualno zadevajo slovensko jezikoslovje in z obravnavo katerih se teorija naravnosti mogoče še /naj/bolj živo aktualizira v slovenskem jezikoslovju.

6.1 Dosedanje normativno-stilno razmerje med skladenjskima dvojnicama *dvomiti o čem* (knjižno) : *dvomiti v kaj* (neknjižno) se z vidika teorije naravnosti razlaga, da je *dvomiti v kaj* bolj naravna skladenjska zgradba zaradi prevladujoče prostorskosti in hkratne konkretnosti predloga oz. predložnega glagolskega morfema *v*. In ker se bolj naravno širi tudi na račun manj naravnega, se zveza *dvomiti v kaj* vedno bolj uveljavlja (138–139).

6.2 To, da se nekaterim neprehodnim glagolom izbirno dodaja prosti morfem *se*, npr. *jokati* (*se*), *lagati* (*se*) ipd., teorija naravnosti utemeljuje z načelom, da manj naravna dvojnica z »zgradbenim širjenjem« postaja bolj naravna in hkrati skladenjsko krepkejša (142–143).

Tovrstne utemeljitve ali pa zgolj poskusi razlaganja določene rabe so za jezikoslovje koristni, ker omogočajo in nasploh odpirajo jezikovnorazvojno mišljenje.

6.3 Za slovenščino je problemsko koristna tudi splošnojezikovna načelna trditev, da so stavki tipa *On je učitelj*, kjer se ime vršilca nadomesti z drugim samostalnikom, izhodiščne skladenjske krepke dvojnice za pomenskoskladenjsko osamosvojene »zgradbe«, npr. *On poučuje* (117, 121–122).

7 Po naštetih vtisnih komentarjih lahko sklenem, da je vsaka nova jezikoslovna usmeritev z novimi metodološkimi posegi, pa naj temeljijo na merilih naravnosti$^{+/-}$, zaznamovanosti$^{+/-}$, preprostosti$^{+/-}$ ipd., načelno koristna za razvoj jezikoslovja, ker za reševanje in osmišljanje jezikovnih pojavov ponuja še nove vidike. Na jezikoslovcih pa je, v kolikšni stopnji lahko izbirnoproblemsko delujejo oz. kaj glede na svoje predvédenje sprejmejo in kaj ne.

Dobra stran teorije jezikovne naravnosti je vsekakor dejstvo, da se sklicuje na živo aktualizirano jezikovno rabo in v povezavi s tem na nujnost dela s kar najbolj obsežnimi besedilnimi korpusi, ki naj bi bili referenčni oz. zvrstno uravnoteženi in sprotno ažurirani z najnovejšimi relevantnimi besedili. Vse našteto zahteva pospešen razvoj korpusnega jezikoslovja. S poudarkom na merilih naravnosti$^{+/-}$, zaznamovanosti$^{+/-}$, preprostosti$^{+/-}$ pa bi teorija naravnosti v prihodnosti lahko skrbela zlasti za višjo kakovost sporočanja – da bi bilo to natančnejše, jasnejše in enoumnejše hkrati.

Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani